

آسیب‌شناسی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان و دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی

عیسی متقی‌زاده*

سجاد اسماعیلی** محمد رحیم خالی‌زاده*** داوود ایکدری****

چکیده

آموزش مهارت‌های زبانی همواره در نظام آموزشی به عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های برنامه‌ریزان و متخصصان آموزش به شمار می‌رود. اگرچه آموزش زبان عربی در ایران دارای کاستی‌ها و مشکلات بی‌شماری است، ولی این مشکلات بیشتر در بخش مهارت‌های زبانی و به‌ویژه در درس آزمایشگاه زبان به چشم می‌خورد.

این جستار با استفاده از روش پیمایشی بر آن است تا علاوه بر بررسی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی، میزان موفقیت استادان در تدریس این درس و همچنین میزان استفاده‌ی آنها از معیارهای مناسب تدریس درس آزمایشگاه را کشف و در پایان نیز راهکارهای مناسبی در جهت حل مشکلات تدریس این درس ارائه دهد. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۰ استاد متخصص در حوزه مهارت‌های زبانی و ۶۸ دانشجوی کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی در دانشگاه‌های تهران است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش نشان داد: در تدریس درس آزمایشگاه زبان، اهداف مورد نظر برنامه‌ریزان آموزش محقق شده است و مشکلاتی از جمله روش‌های سنتی تدریس، عدم تنوع موضوعات، خلاء تجهیزات و امکانات آموزشی جدید به چشم نمی‌خورد.
کلیدواژه‌ها: آموزش زبان عربی، مهارت‌های زبانی، روش تدریس، آزمایشگاه زبان.

*دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسؤل) Motghizadeh@modares.ac.ir

** دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس Sjd.esmaili@gmail.com

*** کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس m.khalizadeh@modares.ac.ir

**** کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس m.khalizadeh@modares.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۵/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۷/۱۲

۱. مقدمه و مسأله پژوهش

زبان عربی، زبان فرهنگ و تمدن اسلامی است؛ این زبان تنها برای قوم و یک ملت خاص نیست بلکه اقوام و ملت‌های مختلف را از شرق دور تا قلب اروپا در برمی‌گیرد. از آغاز ظهور اسلام و گسترش آن در نقاط مختلف، همه ملت‌های مسلمانی که زبان عربی، زبان مادری آن‌ها نبود، برای آموختن آن همت گماشتند، زیرا زبان عربی را زبان دین می‌دانستند.

مهارت‌های ارتباط شفاهی همچون مهارت شنیدن، خواندن و درک مفهوم از مهم‌ترین مهارت‌ها در روند آموزش زبان‌های خارجی محسوب می‌شود. متأسفانه، علی‌رغم پیشرفت‌های فراوان و بهبود روش‌های کارآمد در دنیای معاصر، روش‌های مورد استفاده در نظام آموزشی ایران تغییر چندانی نسبت به گذشته نکرده است و همچنان روش‌های سنتی و اغلب ناکارآمد در نظام آموزشی کشور دنبال می‌شود. این مشکل در آموزش زبان عربی و بخصوص در مورد کسب مهارت زبانی برای زبان آموزان بیشتر جلوه‌گر است. از آنجا که کسب مهارت زبانی، در گام اول از یک سو باعث اشراف زبان‌آموز بر زبان مقصد در فرایند یادگیری و از سوی دیگر مقدمه و پایه‌ی یادگیری زبان می‌شود، اگر این یادگیری در برخی از مراحل با مشکل مواجه شود و یا همه‌ی اهداف در نظر گرفته‌شده برای آن محقق نشود، مراحل بعدی یادگیری نیز با مشکل مواجه خواهد شد و یادگیرندگان زبان عربی نمی‌توانند آن را به شایستگی فرا بگیرند و اگر هم یادگیری میسر شود، همراه با نقص و ضعف خواهد بود. بنابراین با توجه به وجود اینگونه مشکلات و همچنین کاستی‌های آموزش زبان عربی در بخش مهارت‌های زبانی، دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی جدا از اینکه تقریباً شش سال از دوره راهنمایی و دبیرستان با آموزش زبان عربی آشنا می‌شوند و در دوره لیسانس نیز با گذراندن تقریباً ۱۱۸ واحد درسی تخصصی که از این میان حدوداً ۱۸ واحد آن به مهارت‌های زبانی از جمله آزمایشگاه زبان، مکالمه، انشاء و نامه‌نگاری اختصاص دارد، همچنان دچار مشکلات فراوانی در بخش مهارت‌های زبانی هستند.

بی‌تردید عوامل ضعف و ناتوانی دانشجویان زبان و ادبیات عربی در به کارگیری مهارت‌های زبانی، ناشی از برخی عوامل کلی و خاص است. منظور از عوامل کلی عواملی همچون جایگاه نامناسب علوم انسانی در ایران، مدرک‌گرایی، حاکمیت تفکر مهندسی و ... است که در بیشتر رشته‌های علوم انسانی نیز یافت می‌شود. عوامل خاص نیز عواملی همچون جایگاه زبان عربی در بین دانشجویان در مقایسه با زبان‌های دیگر،

وضعیت کتاب‌های درسی در مدارس، وضعیت گروه‌های عربی در دانشگاه‌ها، شیوه‌های تدریس دروس عربی در دانشگاه‌ها و ... است (رسولی، ۱۳۸۴: صص ۴۷-۴۳).

بنابراین این جستار بر آن است تا از یک سو در چهارچوب نظری خود، با استفاده از نظریات نوین آموزشی، روش‌ها و شیوه‌های جدید تدریس (آزمایشگاه زبان) را در اختیار استادان و دانشجویان قرار دهد و از سوی دیگر به سنجش میزان اجرای این روش‌ها توسط استادان در دانشگاه‌ها بپردازد تا نقاط ضعف و قوت تدریس درس آزمایشگاه بر اساس معیارهای استاندارد تدریس بیان گردد.

۲. روش پژوهش

روش خاص این پژوهش پیمایشی است، در این روش پژوهشگر با استفاده از ابزار پریشنامه از گروه‌های مشخص می‌خواهد که به سؤالات تعیین شده پاسخ دهد، این پاسخ‌ها مجموعه اطلاعات تحقیق را شکل می‌دهند. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۰ استاد متخصص در حوزه مهارت‌های زبانی و ۶۸ دانشجوی کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی در دانشگاه‌های علامه طباطبایی، تهران، شهید بهشتی و خوارزمی است. هر دو پرسش‌نامه ای جستار، مشابه و دارای چهار شاخص: (۱. اهداف و سرفصل، ۲. چگونگی روش تدریس، ۳. نقش آزمایشگاه زبان در تقویت مهارت‌های زبانی، ۴. میزان ارتباط آزمایشگاه زبان با دیگر مهارت‌های زبانی) است. در پرسش‌نامه مذکور از طیف «لیکرت» استفاده شده است، به گونه‌ای که عدد یک نمایانگر ارزش خیلی کم و عدد پنج نشان دهنده‌ی ارزش بالاست، والبته در توصیف داده‌ها برای سهولت کار از سه سطح استفاده شده است؛ به این شکل که سطح خیلی کم و کم با عدد یک، سطح متوسط با عدد دو و سطح زیاد و خیلی زیاد با عدد سه نشان داده شده است.

از آنجا که پژوهش و مطالعه‌ای نمی‌تواند تمام جزئیات عوامل مؤثر در یادگیری مهارت‌های زبانی را مورد بررسی قرار دهد و بی‌تردید گنجاندن همه‌ی آن‌ها در یک پژوهش امکان‌پذیر نیست، از این رو جستار حاضر به بررسی چند شاخص مهم و تأثیرگذار در یادگیری مهارت‌های زبانی و به ویژه درس آزمایشگاه زبان می‌پردازد.

با توجه به مسأله پژوهش که در مقدمه تبیین شد، سؤال‌های این پژوهش عبارتند از:

۱. از نظر استادان و دانشجویان، تا چه میزان اهداف درس آزمایشگاه زبان محقق شده است؟

۲. از نظر استادان و دانشجویان، تا چه میزان در تدریس درس آزمایشگاه زبان از امکانات و تجهیزات نوین آموزشی استفاده می‌شود؟
۳. از نظر استادان و دانشجویان، میزان کارآمدی تدریس درس آزمایشگاه زبان و اهمیت مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی چقدر است؟
۴. از نظر استادان و دانشجویان، تا چه میزان بین درس آزمایشگاه زبان و سایر مهارت‌های زبانی همچون مکالمه و انشاء ارتباط وجود دارد؟

۳. پیشینه پژوهش

- در ارتباط با آموزش زبان‌های خارجه و بررسی مهارت‌های زبانی پژوهش‌های مختلفی انجام شده است که برخی از آنها عبارتند از:
۱. شکیب الانصاری (۱۳۷۹) در مقاله‌ی «نقد و بررسی آموزش مکالمه عربی در دانشگاه‌ها» ضمن بررسی مهارت گفتار در زبان عربی، آموزش مکالمه عربی در ایران، را بسیار ضعیف و ناکارآمد توصیف کرده است.
  ۲. ولی پور (۱۳۸۰) در مقاله‌ی خود با عنوان «کندوکاو در چگونگی ایجاد مهارت‌های زبانی شنیدن، خواندن، درک مفهوم متن در زبان روسی» به مشکلات آموزش زبان‌های خارجی در ایران پرداخته و بر لزوم برنامه ریزی دقیق‌تر و تولید طرح‌های مشخص درسی و تنوع بخشیدن بر شیوه‌های آموزش مهارت‌های زبانی تأکید نموده است.
  ۳. دستغیب (۱۳۸۱) در مقاله‌ی «تأثیر تمرین از راه شنوایی بر مهارت‌های کلی زبان» به نقد و بررسی تأثیر منفی تمرین از راه شنوایی بر مهارت‌های زبانی پرداخته و آموزش زبان به طور طبیعی را یکی از روش‌های اساسی برای یادگیری زبان برشمرده است.
  ۴. قادری دوست (۱۳۸۹) در مقاله‌ی «مطالعه اهداف و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های زبانی (خواندن، نوشتن، گوش‌دادن و سخن‌گفتن) در برنامه درسی زبان فارسی دوره متوسطه ایران» به نقاط قوت و ضعف اهداف و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های زبانی در برنامه‌ی درسی زبان ملی ایران پرداخته است.
  - ۵- متقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ی «تحلیل و بررسی عوامل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مهارت‌های زبانی از دیدگاه استادان و دانشجویان این رشته» به تحلیل و ریشه‌یابی ضعف دانشجویان زبان و ادبیات عربی در کسب مهارت‌های زبانی پرداخته‌اند و عوامل کلی و جزئی تأثیر گذار و مشکلات در یادگیری مهارت‌های زبانی را در بین دانشجویان عربی دانشگاه‌های تهران برشمرده‌اند.

همچنین برخی از پژوهش‌ها نیز به بررسی کلی مشکلات آموزش زبان عربی در دانشگاه‌های ایران پرداخته‌اند که در ذیل به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

۱. رسولی (۱۳۸۴، ۵۸-۲۳) در پژوهشی با عنوان «ریشه‌یابی مشکلات آموزش زبان عربی در دانشگاه‌های ایران (مبانی تعریف گرایش‌ها)» به موشکافی و ریشه‌یابی برخی از مسایل و مشکلات آموزش زبان عربی پرداخته و برای حل این مشکلات راهکارهایی ارائه داده است.

۲. سلیمی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران: نقص‌ها، کاستی‌ها و راهکارها» سستی بودن شیوه‌های آموزش و قواعد محور بودن آن‌ها را از مهم‌ترین مشکلات آموزش زبان عربی در ایران دانسته است و همچنین لزوم تأسیس گرایش‌های جدید در سطوح عالی آموزش را پیشنهاد داده است.

۳. متقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ی «میزان اجرای راهبردهای تدریس متون شعری در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی» به بررسی روش‌های تدریس متون شعری در دانشگاه‌های ایران پرداختند. یافته اصلی این پژوهش عبارت بود از: روش‌های سنتی تدریس متون شعری، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی آموزش این نوع متون است.

۴. متقی‌زاده و دیگران (۱۳۹۲) در مقاله‌ی «میزان اجرای روش‌ها و فنون تدریس قواعد در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی از نظر استادان و دانشجویان» به بررسی و تحلیل و نقد فنون و روش‌های تدریس قواعد در دانشگاه‌های ایران پرداخته‌اند. اما نگارندگان در جستار پیش رو، ضمن استفاده از روش تحقیق پژوهش‌های مذکور و با مراجعه به نظریات متخصصان آموزش زبان‌های خارجه سعی بر این دارند تا از یک سو مهم‌ترین عوامل ناتوانی و ضعف دانشجویان در استفاده از مهارت‌های زبانی را مورد کنکاش قرار دهند و از سوی دیگر با ادغام دو حوزه نظری و عملی راهکارهای مناسبی در جهت بهبود روش‌های تدریس مهارت‌های زبانی ارائه نمایند.

۴. ادبیات نظری

۴.۱. مهارت‌های زبانی و اهداف آن

مهارت‌های زبانی به چهار مهارت: شنیداری، گفتاری، خواندن و نوشتاری گفته می‌شود. از میان این مهارت‌ها، دو مهارت شنیداری و گفتاری در مرحله‌ی نخست قرار دارند که

ارتباط شفاهی نامیده می‌شوند. مهارت خواندن و نوشتار در مرحله بعدی قرار می‌گیرند که به ارتباط نوشتاری شهرت دارند (آخشینی، ۱۳۶۹: ۳).

این مهارت‌های چهارگانه زبانی و نحوه‌ی انتقال آن‌ها به زبان آموزان، موضوع اصلی و فصل مشترک تمامی نظرات و شیوه‌هایی است که تاکنون در حوزه‌ی آموزش زبان خارجی مطرح شده است و رتبه‌بندی این مهارت‌ها در ادبیات آموزش زبان حاکی از روند زبان‌آموزی طبیعی و سیر تکامل در یادگیری است. هدف اساسی برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی، توجه به تقویت و پرورش هر چهار مهارت است؛ به طوری که زبان‌آموزان بتوانند خوب بشنوند، درگفت و شنونده‌ها شرکت کنند و همچنین افکار، احساسات و نظرات خود را به دو صورت گفتار و نوشتار بیان کنند. نوشته‌ای را بخوانند، فکر به کار رفته در آن را بفهمند و مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهند و از شنیدن و خواندن سخن آهنگین لذت ببرند.

در این جستار بخاطر اهمیت قدرت شنوایی و مقدم بودن آن بر دیگر مهارت‌های زبانی، به مهارت شنیداری پرداخته می‌شود، چرا که مهارت شنیداری به زبان‌آموز در تقویت حس شنوایی به منظور درک پیام گوینده کمک می‌کند. ازن اینرو تقویت مهارت‌های شنیداری توسط آزمایشگاه‌های زبان موجود در مراکز آموزشی، اصلی‌ترین و مهم‌ترین هدف برنامه‌ریزی شده برای دروس آزمایشگاه زبان عربی است.

۲.۴. مهارت شنیداری در درس آزمایشگاه زبان

حجم قابل توجهی از یادگیری توسط مهارت شنیداری انجام می‌شود، به گونه‌ای که بخش وسیعی از یادگیری، مهارت‌های چهارگانه را شامل می‌شود. پیشتر این مهارت، نوعی مهارت غیر پویا به شمار می‌آمد که توجه زیادی را در برنامه درسی به خود جلب نمی‌کرد؛ اما امروزه مهارت شنیداری یک فرایند فعال و پویا به شمار می‌رود که می‌تواند تأثیر به‌سزایی در یادگیری زبان دوم داشته باشد؛ از اینرو مهارت شنیداری توجه خاصی را از سوی مدرسان زبان دوم می‌طلبد. هرچند در ابتدا مهارت شنیداری در تمرینات ساده «بشنو و تکرار کن» خلاصه می‌شد، اما امروزه تدریس این مهارت بیشتر به سوی الگوبرداری از زندگی حقیقی و در راستای ایجاد توان ارتباطی در زبان‌آموزان سوق داده شده است (مورلی، ۱۹۹۹: ۹۷-۸۱). در ارتباط با استفاده‌ی بهینه از فعالیت‌های شنیداری، کارشناسان و نظریه‌پردازان آموزش زبان‌های خارجی راهکارهایی مطرح کرده‌اند که جمع‌بندی آن‌ها به شکل زیر می‌آید:

۱. سعی و تلاش پیوسته و مداوم برای تلفظ صحیح حروف و تشخیص دادن این حروف از یکدیگر و تلفظ آن‌ها به صورت صحیح قبل از ورود به فعالیت‌های شنیداری پیشرفته (ولتر، ۲۰۰۸: ۲۵۲-۲۵۳).
  ۲. انتخاب موضوعاتی که زبان‌آموز دارای اطلاعات پیشین در مورد آن‌ها است، به عبارت دیگر موضوعاتی که زبان‌آموز دارای دانش زمینه و آگاهی قبلی نسبت به آن‌ها است (همان، ۳۱۵).
  ۳. دادن اطلاعات پیش‌زمینه به یادگیرندگان زبان قبل از وارد شدن به مرحله شنیداری (میر حسنی، ۱۳۷۶: ۳۴).
  ۴. تلاش برای درک محتوا و سرفصل‌های مهم از سوی زبان‌آموز به جای تک تک کلمات، زیرا توجه یا نگرانی در مورد فهمیدن تمام کلمات یا معنای آن‌ها، زبان‌آموز را از دنبال کردن موضوع باز می‌دارد و او را مأیوس می‌کند (همان، ۱۳۷۶: ۳۵).
  ۵. انتظار نداشتن از زبان‌آموزان در به خاطر سپردن تمام مطالبی که در فعالیت‌های شنیداری می‌شنوند، زیرا زبان‌آموزان اغلب مطالب را درک می‌کنند ولی قادر نیستند تمام مفهوم متن را به خاطر بسپارند (چستن، ۱۳۷۸: ۳۰۵-۳۰۴).
  ۶. بحث و گفتگو، مناقشه، سؤال و جواب و نتیجه‌گیری بعد از شنیدن (میر حسنی، ۱۳۷۶: ۳۵).
- البته در فرایند یادگیری زبان خارجی برای بهره‌برداری بهینه از فعالیت‌های شنیداری و گوش دادن و شنیدن موفق، عواملی مؤثر است که باید به آن‌ها توجه کافی صورت گیرد، برخی از این عوامل را می‌توان عوامل خارجی و برخی دیگر را عوامل داخلی محسوب کرد. عوامل خارجی را می‌توان شامل میزان وضوح صدا، رسایی صدا و لهجه‌ی گوینده، محتوا و موضوع مطلب، کیفیت انتقال (شخص، دستگاه‌های صدا مثل استریو و ...) سرعت انتقال و سر و صدای محیط دانست. عوامل داخلی که در فهم گوش کردن و مهارت شنیداری مؤثرند، بیشتر شامل سلامت فکری و جسمی گوش دهنده، آگاهی و توجه گوش دهنده، تجربه پیشین و گرایش و علاقه گوش دهنده است (آخشینی، ۱۳۶۹: ۹۷).

۳.۴. روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان

تصوری که ما از درس آزمایشگاه زبان داریم این است که در کلاسی مجهز به امکانات صوتی و تصویری بنشینیم و به فایل‌ها و برنامه‌های عربی زبان گوش کنیم و مهارت

شنیداری و سپس دایره واژگان خود را تقویت نماییم. البته این نوع آموزش موقعی مفید خواهد بود که با انواع روش‌های آموزشی شناخته شده تدریس در دنیای معاصر همچون روش‌های مشارکتی، استقرائی و ... همراه باشد.

روش در مقابل واژه‌ی لاتین «متد» به کار رفته است. بنا بر تعریفی که در فرهنگ «وبستر» آمده است، به راه انجام دادن هر کاری روش می‌گویند. روش تدریس عبارت است از راه منظم، با اصول و قاعده منطقی برای تدریس (صفوی، ۱۳۹۰: ۱۱۵). روش تدریس یک طرح و چاقوب کلی برای ارائه معلومات درسی است که کارشناسان و متخصصان عرصه آموزش برای بهبود و تسهیل روند یادگیری آن‌ها را مطرح کرده‌اند. در این بین متخصصان آموزش زبان عربی روش‌هایی را برای تدریس مهارت‌های زبانی بیان کرده‌اند که به کارگیری آن‌ها می‌تواند نقش بسزایی در به روز کردن آموزش زبان عربی و تحقق اهداف آموزش مهارت‌های زبانی داشته باشد. از جمله این روش‌ها، روش‌های سمعی شفاهی (شنیداری، گفتاری)، سمعی بصری (شنیداری، دیداری) و روش آموزش برنامه‌ریزی شده است. از میان روش‌های فوق، روش سمعی بصری کاربرد بیشتری دارد. این روش اصولاً یک روش گفت و شنود است. اساس یادگیری زبان ابتدا به صورت شفاهی یعنی از طریق شنیدن، دیدن و در صحنه بودن است. در این روش هر یک از واحدهای درسی با یک گفتگوی پیوسته ۱۰ تا ۱۲ جمله‌های کوتاه جریان پیدا می‌کند.

در مرحله اول آموختن زبان، یادگیری و تسلط کامل بر زبان محاوره، بدون کمک زبان مادری، هدف عمده روش سمعی و بصری است. تقویت حرف زدن در کلیه مراحل یادگیری زبان ادامه پیدا می‌کند. اصولاً تدریس زبان محاوره آغاز آموزش زبان است. در پی اجرای دقیق یک سلسله تمرین ساختاری، عادت‌های زبانی تازه در ذهن شاگردان جا باز می‌کند و شاگردان کم‌کم به خلاقیت‌های زبان شفاهی دست می‌یابند، در مرحله دوم نیز آموزش قرائت و نوشتن مکمل یادگیری زبان شفاهی است. بنابراین زبان آموزی علمی است در حال تحول، که به وسیله دانشمندان، استادان، زبان‌شناسان و معلمان موفق دنیا، اصول و قوانین آسان کردن یادگیری آن کشف و تجربه می‌شود. در هر جا که این قوانین مفید تشخیص داده شود باید برای آموزش و یادگیری زبان به کار گرفته شود. نکته بسیار مهم و قابل توجه آن است که زبان یک مجموعه تفکیک ناپذیر است و باید مهارت‌های مختلف زبانی را به موازات هم، آموزش داد.

یک روش ساده و معمول در تدریس درس (آزمایشگاه زبان) از این قرار است که: استاد برای تقویت قدرت شنیداری زبان آموز، قصه و داستان یا مطلبی را در کلاس مطرح می‌کند که متناسب با توانایی زبان آموز است. در این روش وظیفه زبان آموز که متن قصه و مطلب را در اختیار ندارد این است که فقط به آنچه در کلاس بیان می‌شود خوب گوش کند و سپس درباره آنچه که شنیده صحبت کند؛ به عنوان مثال درباره عنوان قصه اظهار نظر کند و یا سؤالاتی را حول قصه مطرح نماید (محمدعطا، ۱۹۹۹: ۱۰۱).

۴،۴. تکنولوژی آموزشی در تدریس درس آزمایشگاه زبان

در فرایند آموزش زبان های خارجی، وسایل آموزشی از اصلی ترین فاکتورها به شمار می‌روند، وسایل آموزشی شامل تمام امکاناتی است که مدرس برای تسهیل در امر آموزش از آن ها استفاده می‌کند. از جمله این وسایل آموزشی می‌توان به بسته‌های آموزشی اشاره کرد. بسته‌های آموزشی شامل کلیه معلوماتی است که با هدف آموزش زبان به صورت کتاب، نوار آموزشی، فیلم و رایانه و... جمع آموری شده‌اند (گروه زبان‌شناسی کاربردی و آموزشی زبان‌ها، ۱۳۶۲: ۵۲).

نقش وسایل آموزشی، بیشتر چگونگی انتقال مفاهیم به شاگردان است، اگر چه انتخاب متن و محتوای آموزشی بسیار مهم است، اما انتقال بهتر و مؤثر مفاهیم نیز از مسائلی است که باید بیشتر بدان توجه نمود. با وجود اینکه نظام آموزشی کشور ما تقریباً نظامی سنتی و قدیمی می‌باشد طبیعی است که استفاده از وسایل و تجهیزات نوین آموزشی با مشکلات بی‌شماری روبرو باشد اما این مسأله در آموزش رشته زبان و ادبیات عربی که از فنون تدریس سنتی پیش از حد استفاده می‌شود، بیشتر به نظر می‌رسد. به هر حال همگام شدن باتکنولوژی روز دنیا در امر آموزش بخصوص آموزش مهارت‌های زبانی ضروری به نظر می‌رسد و می‌بایست در فنون تدریس، از تجهیزات و امکانات نوین و اساسی همچون پروژکتور، اورهد و تهیه منابع نوشتاری به دقت تنظیم شده، استفاده نمود (کنونیوبل، ۱۳۸۵: ۱۳۸-۱۳۷).

استفاده درست و به هنگام و متنوع از هر کدام از این امکانات نوین و بسته‌های آموزشی متناسب توسط استادان مهارت‌های زبانی می‌تواند نتیجه بخش بودن فرآیند آموزش را تضمین کند. علاوه بر این جالب و جذاب بودن موضوعات تدریس در دروس مهارت‌های زبانی بخصوص در دروس آزمایشگاه زبان و استفاده از نظرات

متخصصان و کارشناسان، امکان بهبود فرایند یادگیری مهارت‌های زبانی را در زبان عربی افزایش می‌دهد (همان، ۱۳۸۵: ۱۳۹).

۵,۶ ارتباط درس آزمایشگاه زبان با دیگر مهارت‌های زبانی

با توجه به ارتباط تنگاتنگ میان چهار مهارت زبانی شنیداری، گفتاری، نوشتاری و خواندن که مانند دانه‌های تسبیح به همدیگر مرتبط اند، متولیان امر آموزش و استادان مهارت‌های زبانی، دروس آزمایشگاه زبان و مکالمه و انشاء را نباید جدا از هم بدانند، بلکه می‌بایست شکل و چیدمان آموزش این دروس طوری طراحی شود که مهارت‌های زبانی نزد یادگیرندگان زبان هم زمان تقویت شود.

از آنجا که زبان آموز یا دانشجو به واسطه شنیدن یا خواندن مطالب با کلمات، جملات و عبارات استفاده شده در کلام و نوشتار آشنا می‌شود و از آن‌ها استفاده می‌کند و آن‌ها را بر زبان جاری می‌سازد و کلمات و جملاتی را نمی‌نویسد که از طریق خواندن با آن‌ها آشنا نشده باشد، بنابراین شایسته است؛ بین روش تدریس درس آزمایشگاه زبان و سایر مهارت‌های زبانی همچون مکالمه و انشاء ارتباط و پیوند خاصی شکل گیرد (مدکور، ۱۹۹۱: ۲۶ و ۲۸۸).

این جاست که ضرورت ارتباط دروس مهارت‌های زبانی مثل آزمایشگاه، مکالمه و انشاء به وضوح آشکار می‌شود، استادان دروس مهارت‌های زبانی به عنوان مثال در درس آزمایشگاه زبان می‌بایست دانشجویان را با اهداف و موضوعاتی که در درس‌هایی همچون مکالمه و انشاء به آن پرداخته می‌شود، آشنا کنند و به آن‌ها فرصت دهند تا مطالبی که بواسطه شنیدن فراگرفته‌اند را بازخوانی و با بیان خود ارائه نمایند (الدسوقی، ۱۹۴۳: ۹۰).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۵. بررسی مواد پژوهش

۵-۱. توصیف داده‌های مربوط به سؤال اول پژوهش

۵-۱-۱. متغیر اول: اهمیت درس آزمایشگاه زبان

در این متغیر، از میزان تناسب درس آزمایشگاه زبان با توانایی و نیاز دانشجویان و همچنین لزوم گنجانیدن واحد درسی با این نام سؤال شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جدول شماره ۱ و ۲ می‌آید:

مجموع		زیاد		متوسط	
۱۰	فراوانی	۷	فراوانی	۳	فراوانی
۱۰۰	درصد	۷۰	درصد	۳۰	درصد

جدول ۱- میزان اهمیت عنوان درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۴۵	فراوانی	۱۷	فراوانی	۶	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۶,۲	درصد	۲۵	درصد	۸,۸	درصد

جدول ۲- میزان اهمیت عنوان درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

با دقت در جدول شماره ۱ پیداست؛ ۷۰ درصد از استادان در سطح زیاد و ۳۰ درصد در سطح متوسط، با ارائه درسی با عنوان آزمایشگاه زبان با تأکید بر اهمیت مهارت شنیداری و گفتار موافقت می‌کنند. همچنین جدول شماره ۲ نشان می‌دهد؛ ۶۶ درصد دانشجویان در سطح زیاد و ۲۵ درصد در سطح متوسط و ۹ درصد در سطح کم با ارائه این عنوان درسی موافق بوده‌اند.

۵-۱-۲. متغیر دوم: میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان

در این متغیر در رابطه با میزان تحقق اهداف در نظر گرفته شده برای این درس در پایان ترم تحصیلی، از دو گروه استادان و دانشجویان پرسش شد که داده‌های آن‌ها در جدول شماره ۳ و ۴ است:

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۶	فراوانی	۳	فراوانی	۱	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۰	درصد	۳۰	درصد	۱۰	درصد

جدول ۳- میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

۱۹۰ آسیب‌شناسی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر...

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۲۸	فراوانی	۲۵	فراوانی	۱۵	فراوانی
۱۰۰	درصد	۴۱,۲	درصد	۳۶,۸	درصد	۲۲	درصد

جدول ۴- میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان
جدول شماره ۳ نشان می‌دهد؛ ۱۰ درصد استادان در سطح پایین، ۳۰ درصد در سطح متوسط و ۶۰ درصد در سطح بالا معتقدند که اهداف درس آزمایشگاه زبان که تقویت مهارت شنیداری است محقق شده است. جدول شماره ۴ نیز نشان می‌دهد؛ ۲۲ درصد دانشجویان در سطح پایین، ۳۶,۸ درصد در سطح متوسط، ۴۱,۲ درصد هم در سطح بالا معتقدند که اهداف درس آزمایشگاه زبان تحقق یافته است.

۲-۵. توصیف داده‌های مربوط به سؤال دوم پژوهش

در ادامه به بررسی داده‌های مربوط به روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر دو گروه استادان و دانشجویان پرداخته خواهد شد.

۱-۲-۵. متغیر اول: میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس

برای این متغیر از استادان و دانشجویان در مورد میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان سؤال شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جدول شماره ۵ و ۶ می‌آید:

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۳	فراوانی	۵	فراوانی	۲	فراوانی
۱۰۰	درصد	۳۰	درصد	۵۰	درصد	۲۰	درصد

جدول ۵- میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۰	فراوانی	۱۴	فراوانی	۱۴	فراوانی
۱۰۰	درصد	۵۸,۸	درصد	۲۰,۶	درصد	۲۰,۶	درصد

جدول ۶- میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

جدول شماره ۵ نشان می‌دهد؛ ۲۰ درصد استادان در سطح کم، ۵۰ درصد در سطح متوسط و ۳۰ درصد در سطح زیاد از این روش بهره می‌گیرند. همچنین بر اساس جدول شماره ۶ می‌توان گفت: ۲۰,۶ درصد دانشجویان در سطح کم و متوسط و ۵۷,۷ درصد در سطح زیاد معتقد به استفاده فراوان از این شیوه تدریس از سوی استادان خود بوده‌اند.

۵-۲-۲. متغیر دوم: میزان استفاده از تجهیزات نوین آموزشی

پرسشی که برای این متغیر در نظر گرفته شد، عبارت بود از: تا چه میزان تجهیزات و تکنولوژی‌های نوین آموزشی برای تدریس این دروس مهیاست؟ داده‌های مربوط به این سؤال در جداول زیر می‌آید:

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۳	فراوانی	۴	فراوانی	۳	فراوانی
۱۰۰	درصد	۳۰	درصد	۴۰	درصد	۳۰	درصد

جدول ۷- میزان استفاده از تجهیزات نوین آموزشی از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۱۹	فراوانی	۲۰	فراوانی	۲۹	فراوانی
۱۰۰	درصد	۲۸	درصد	۲۹,۴	درصد	۴۲,۶	درصد

جدول ۸- میزان استفاده از تجهیزات نوین آموزشی از نظر دانشجویان

با تأمل در جدول شماره ۷ مشخص است؛ ۳۰ درصد استادان معتقدند تجهیزات نوین کافی برای تدریس این درس وجود ندارد، ۴۰ درصد نیز امکانات درس آزمایشگاه زبان را در حد متوسط می‌دانند و ۳۰ درصد نیز تجهیزات و امکانات نوین آموزشی این درس را کاملاً مطلوب می‌دانند. در مقابل از جدول شماره ۸ پیداست؛ ۴۲,۶ درصد از دانشجویان معتقدند؛ در این درس از تجهیزات نوین و امکانات کافی استفاده نمی‌شود. ۲۹,۴ درصد آنها استفاده از تجهیزات و امکانات را تا حد متوسط می‌دانند، و تنها ۲۸ درصد معتقدند که استادان از امکانات و تجهیزات نوین استفاده می‌نمایند.

۳-۵. توصیف داده‌های مربوط به سؤال سوم پژوهش

۳-۱. متغیر اول: میزان کارآمدی روش‌های تدریس

به منظور ارزیابی این متغیر، میزان کارآمدی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از دو گروه استادان و دانشجویان پرسیده شد. داده‌های دو گروه در جداول زیر می‌آید:

مجموع		زیاد		متوسط	
۱۰	فراوانی	۶	فراوانی	۴	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۰	درصد	۴۰	درصد

جدول ۹- میزان کارآمدی روش تدریس استادان درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۵	فراوانی	۲۱	فراوانی	۱۰	فراوانی
۱۰۰	درصد	۵۴,۴	درصد	۳۰,۹	درصد	۱۴,۷	درصد

جدول ۱۰- میزان کارآمدی روش تدریس استادان درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

نتایج بدست آمده از داده‌های این متغیر نشان می‌دهد؛ ۶۰ درصد استادان در سطح بالا و ۴۰ درصد نیز در سطح متوسط، روش‌های تدریس خود برای این درس را کارآمد می‌دانند. همچنین با تأمل در جدول شماره ۱۰ پیداست؛ ۱۴,۷ درصد دانشجویان، کارآمدی روش‌های تدریس این درس را در سطح ضعیف، ۳۰,۹ درصد در سطح متوسط و ۵۴,۴ درصد نیز در سطح زیاد ارزیابی کردند.

۳-۲. متغیر دوم: میزان کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی

برای ارزیابی کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی، از استادان و دانشجویان در مورد میزان تأثیر قدرت شنوایی در یادگیری مهارت‌های زبانی پرسش شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جدول شماره ۱۱ و ۱۲ مشهود است:

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۶	فراوانی	۳	فراوانی	۱	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۰	درصد	۳۰	درصد	۱۰	درصد

جدول ۱۱- میزان کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۳	فراوانی	۲۶	فراوانی	۹	فراوانی
۱۰۰	درصد	۴۸,۵	درصد	۳۸,۲	درصد	۱۳,۳	درصد

جدول ۱۲- میزان کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی از نظر دانشجویان

با تأمل در جدول شماره ۱۱ مشخص است؛ ۶۰ درصد از استادان در سطح زیاد، ۱۰ درصد در سطح پایین و ۳۰ درصد در سطح متوسط به تأثیر صوت و مهارت شنیداری در تدریس درس آزمایشگاه اعتقاد دارند. در مقابل جدول شماره ۱۲ نشان می‌دهد؛ ۱۳,۳ درصد در سطح کم، ۳۸,۲ درصد در سطح متوسط و ۴۸,۵ درصد در سطح زیاد معتقدند که استادان درس آزمایشگاه زبان به صوت و مهارت شنیداری اهمیت می‌دهند.

۴-۵. توصیف داده‌های مربوط به سؤال چهارم پژوهش

۴-۵-۱. میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی

در این متغیر از میزان ارتباط بین درس آزمایشگاه با سایر مهارت‌های زبانی همچون مهارت مکالمه و انشاء پرسش شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جداول زیر مشخص است:

مجموع		زیاد		متوسط	
۱۰	فراوانی	۹	فراوانی	۱	فراوانی
۱۰۰	درصد	۹۰	درصد	۱۰	درصد

جدول ۱۳- میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۹	فراوانی	۱۰	فراوانی	۹	فراوانی
۱۰۰	درصد	۷۳	درصد	۱۴,۷	درصد	۱۲,۳	درصد

جدول ۱۴- میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی از نظر دانشجویان

با دقت در جدول شماره ۱۳ مشخص است؛ ۹۰ درصد از استادان در سطح زیاد و تنها ۱۰ درصد آنها در سطح متوسط به ارتباط بین درس آزمایشگاه با دیگر مهارت‌های زبانی اعتقاد دارند. همچنین جدول شماره ۱۴ نشان می‌دهد؛ ۷۳ درصد از دانشجویان در سطح زیاد، ۱۴,۷ درصد در سطح متوسط و تنها ۱۲,۳ درصد در سطح کم معتقد به ارتباط بین درس آزمایشگاه با دیگر مهارت‌های زبانی هستند.

۶. نتایج پژوهش

با مقایسه نتایج به دست آمده از داده‌های مربوط به دو گروه استادان و دانشجویان، پاسخ به سؤالات پژوهش به شرح ذیل است:

در مورد سؤال اول پژوهش مبنی بر میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان، یافته‌ها نشان داد؛ استادان و دانشجویان ضمن تاکید بر اهمیت درس آزمایشگاه زبان، اهداف مورد نظر برنامه‌ریزان این درس را نیز محقق شده دانستند. این نگرش یکسان زاییده‌ی دو مؤلفه‌ی مهم است؛ نخست اینکه ممکن است یک نواختی روند آموزش چنین دیدگاه مشترکی را رقم زده باشد و دوم مسئله‌ی بی‌تفاوتی در پاسخگویی به پرسش - نامه‌ی پژوهش حاضر باشد. در مورد دوم که یک فاجعه‌ی عظیم و متأسفانه متداول در مسیر تحقیقات میدانی امروزی است، صحبتی نیست، اما در مورد یک نواختی روند آموزش باید یادآور شد؛ مسیری که امروزه در دروس مشابه سایه افکنده است، در واقع همان سیستم محدودگرا وابسته و انتقادناپذیر نظام آموزشی سنتی است که اجازه خلاقیت را از چارچوب کلاس‌های درسی خارج کرده است.

در مورد سؤال دوم پژوهش مبنی بر کیفیت تدریس درس آزمایشگاه زبان و میزان استفاده از تجهیزات نوین آموزشی در تدریس این درس، یافته‌ها نشان داد؛ استادان و دانشجویان تا حد زیادی معتقد به استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه

زبان بودند، اما در مورد استفاده از تجهیزات نوین آموزشی، تعداد زیادی از استادان معتقد به استفاده از این تجهیزات بودند ولی تعداد کمی از دانشجویان معتقد به استفاده از تجهیزات مذکور بودند. اگرچه در تدریس آزمایشگاه زبان، مشکلاتی از جمله: سستی بودن آموزش، روش‌های تدریس ناکارآمد، متنوع نبودن موضوعات و یا دور شدن از اهداف مشخص شده، به چشم نمی‌خورد، اما اگر منصفانه به واقعیت کنونی آموزش درس آزمایشگاه زبان بنگریم، نمی‌توانیم از ضعف مهارت‌های زبانی نزد دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی چشم‌پوشی کنیم.

در مورد سؤال سوم پژوهش مبنی بر میزان کارآمدی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان و اهمیت مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی، یافته‌ها نشان داد: از نظر دو گروه استادان و دانشجویان، کارآمدی تدریس درس آزمایشگاه زبان در حد متوسط به بالا بوده است. مهارت شنیداری نیز در سطح متوسط به بالا در تقویت مهارت‌های زبانی تأثیرگذار و کارا بوده است.

در مورد سؤال چهارم پژوهش مبنی بر میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی، یافته‌ها نشان داد: استادان و دانشجویان تا حد زیادی معتقد به ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی بودند. با توجه به این نتیجه می‌توان گفت: مشکلات یادگیری مهارت‌های زبانی را نباید منحصر به درس آزمایشگاه زبان کرد؛ زیرا مهارت شنیداری طبق نظر متخصصان، اولین گام در تقویت سایر مهارت‌های زبانی بوده و هدف اصلی درس آزمایشگاه نیز تقویت مهارت شنیداری است، از این رو شاید می‌بایست، مشکلات یادگیری مهارت‌های زبانی را در آموزش سایر دروس م-هارت‌های زبانی همچون مکالمه و انشاء جستجو کرد.

۷. راهکارها

- شاید مهم‌ترین راهکاری که بتوان در زمینه بهبود آموزش مهارت‌های زبانی ارائه داد؛ تصویب طرح‌ها و پژوهش‌های میدانی برای بررسی ریشه‌ای مشکلات موجود و نیز حمایت همه‌جانبه بانیان عرصه آموزش است.

- ادغام دروس مربوط به مهارت‌های زبانی تحت عنوانی واحد و عدم تفکیک تدریس مهارت‌های چهارگانه شنیدن، خواندن، گفتن و نوشتن.

- طراحی کتاب‌های آموزش مهارت‌های زبانی به همراه فایل‌های صوتی و تصویری و سی‌دی‌های آموزشی مکمل و استفاده از بسته‌های آموزشی و ابزارهای الکترونیکی

نوین رایج مثل کتاب‌های صوتی بسته‌های نرم‌افزاری، سایت‌های آموزشی و ایجاد انجمن‌ها و اجتماعات مجازی آموزشی.

منابع

- آل‌یاسین، محمد حسن (۱۹۷۴). *المبادئ الأساسية في طرق التدريس العامة*، مكتبة النهضة: مصر. چستن، كنت (۱۳۷۸). *گسترش مهارت‌های آموزش زبان دوم (تئوری و عملی)*، ترجمه‌ی محمود نور محمدی، ج ۱، تهران: رهنما.
- حقانی، نادر (۱۳۸۴). «مهارت پنجم»، *مجله پژوهش‌های زبان*، ش ۲۵، صص ۱۱۸-۱۰۷.
- دستغیب، اقدس (۱۳۸۱). «تأثیر تمرین از راه شنوایی بر مهارت‌های کلی زبان»، *مجله پژوهش‌های زبان*، ش ۱۲، صص ۵۴-۴۵.
- رسولی، حجت (۱۳۸۴). «ریشه‌یابی مشکلات زبان عربی در دانشگاه‌های ایران (مبانی تعریف‌گرایی‌ها)»، *مجله پژوهشنامه‌ی علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی*، ش ۴۷-۴۸.
- الراکبی، جودت (۱۹۸۶). *طرق تدريس اللغة العربية*، الطبعة الثانية، دمشق: دارالفکر.
- سلیمی، علی (۱۳۸۶). «آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران (نقص‌ها، کاستی‌ها، و راهکارها)»، *مجموعه مقالات همایش مدیران گروه‌های عربی کشور*، دانشگاه بوعلی‌همدان، تیرماه.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۷). *مهارت‌های آموزشی و پرورشی، روش‌ها و فنون‌ها*، ج ۱، چاپ ۲۲، سمت: تهران.
- شکیب‌الأنصاری، محمود، ۱۳۷۹: «نقد و بررسی آموزش مکالمه عربی در دانشگاه‌ها»، *مجله نامه علوم انسانی*، تابستان، شماره ۲، صص ۱۷۳-۱۸۸.
- صفوی، أمان‌الله (۱۳۸۲). *روش‌ها، فنون و الگوهای تدریس*، چاپ اول، سمت: تهران.
- طبایخه، عبدالأمیر (۲۰۰۷). *منهجية البحث تقنيات ومناهج*، الطبعة الاولى، دارالهادی: بیروت.
- عطا، إبراهيم محمد (بی تا). *طرق تدريس اللغة العربية والتربية الدينية*، مكتبة النهضة المصرية: القاهرة.
- فتحی‌آذر، اسکندر (۱۳۸۷). *روش‌ها و فنون تدریس*، چاپ دوم، نشر دانشگاه تبریز.
- فلاد، جیمز (۱۳۶۹). *زبان و مهارت‌های زبانی*، ترجمه‌ی علی‌آخشینی، چاپ اول، معاونت فرهنگی آستان‌قدس رضوی.
- قادری دوست، الهام، دانای طوسی، مریم، ۱۳۸۹: «مطالعه اهداف و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های زبانی (خواندن، نوشتن، گوش‌دادن و سخن‌گفتن) در برنامه درسی زبان فارسی دوره متوسطه ایران» *مجله نوآوری‌های آموزشی*، پاییز، دوره ۹، شماره ۳، صص ۲۳-۶۵.
- کنن، رابرت و دیوید نیویل (۱۳۸۵). *راهنمای بهبود روش‌های تدریس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی*؛ ترجمه احمدرضا نصر و دیگران، سمت: تهران.

- گروه زبان شناسی کاربردی و آموزش زبان ها (۱۳۶۲). «قلمرو زبان فارسی و آموزش زبان‌های بیگانه»، هفت مقاله، تهران: *بنیاد پژوهش‌های اسلامی*.
- متقی زاده، عیسی، اسماعیلی، سجاد، محمدی، دانش (۱۳۹۰). «بررسی و نقد میزان اجرای راهبردهای تدریس متون شعری در دوره کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی»، *مجله پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*، شماره یکم، صص ۱۷۳-۱۹۱.
- متقی زاده، عیسی، پروین، نورالدین، محمدی، دانش، اسماعیلی، سجاد (۱۳۹۱). «میزان اجرای روش‌ها و فنون تدریس قواعد در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی از نظر استادان و دانشجویان»، *مجله جستارهای زبانی*، شماره دوم، صص ۱۵۹-۱۷۸.
- متقی زاده، عیسی، محمدی، دانش (۱۳۸۸). «تحلیل و بررسی عوامل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مهارت‌های زبانی از دیدگاه استادان و دانشجویان این رشته»، *مجله پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*، شماره یکم، صص ۱۱۵-۱۳۷.
- مدکور، علی احمد (۱۹۹۱). *تدریس فنون اللغة العربیة*، دار الشواف: القاهرة.
- میرحسینی، اکبر (۱۳۷۶). «تقویت مهارت‌شنیداری در یادگیری زبان دوم»، *مجله‌ی رشد آموزش زبان*، ش ۵.
- ولی پور، علیرضا (۱۳۸۰). «کند و کار در چگونگی ایجاد مهارت‌های زبانی شنیدن، خواندن، درک مفهوم متن در زبان روسی»، *مجله پژوهش زبان‌های خارجی*، ش ۱۱، صص ۱۸۰-۱۷۱.